

USUSRET OSNIVANJU ZAGREBAČKE NACIONALNE OPERE (1870): IZVEDBE SUPPÉOVIH OPERETA I NJIHOVA RECEPCIJA¹

VJERA KATALINIĆ

*Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU
Opatička 18
10000 ZAGREB*

UDK / UDC: 792.562Suppé, F.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m8vqrtzkg9>

Prethodno priopćenje / Preliminary Paper

Primljeno / Received: 1. 9. 2019.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 10. 2019.

Nacrtak

U tekstu se analizira prisutnost glazbe, prvenstveno opereta, dalmatinskog skladatelja Franza von Suppéa (1819-1895) na pozornici zagrebačkog kazališta prije osnutka stalnog opernog ansambla 1870. godine. Njegova su djela pripadala – uz Offenbachove i Zajčeve uspješnice – rado prihvaćanim djelima u pripremnoj fazi desetljeća koje je prethodilo osnutku opere, iako su pronađeni podatci i o njihovim ranijim izvedbama u okvirima njemačkih i talijanskih gostujućih kazališnih družina. Operete na hrvatskom jeziku počele su se izvoditi 1863. godine, u čemu su sudjelovali uglavnom glumci koji su znali pjevati te tek pokoji profesionalni pjevač i mali orkestralni sastav koji je imao zadatak izvoditi scensku glazbu uz dramske predstave. Od Suppéovih djela na repertoaru su se tada našle četiri operete: *Veseli djaci*,

Pjesnik i seljak, *10 djevojakah*, *ni za jednu muža te Liepa Galateja*, koje su uglavnom bile dobro prihvaćene i punile su kazalište. Osim opereta, tada su se izvodile i razne druge vesele glazbeno-scenske vrste koje nisu postavljale prevelike glazbene zahtjeve. Ipak, operetu su kritičari često proglašavali »nužnim zlom«, tek pomoćnim sredstvom za punjenje kazališne blagajne. Međutim, dobro izvedena opereta također je zahtijevala dobre i profesionalne izvođače, što je – osobito u početcima djelovanja zagrebačkog kazališta – predstavljalo velik problem. Promatrajući mogućnosti izvedbe Suppéovih opera te njihovu recepciju na primjeru zagrebačkog nacionalnog kazališta, možemo donijeti niz zaključaka vezanih uz sudbinu Suppéovih djela, ali i načelnih problema zagrebačkog glazbeno-kazališnog života onoga doba.

¹ Ova je tema istražena u okviru rada na projektu »Umrežavanje glazbom: promjene paradigmi u 'dugom 19. stoljeću' – od Luke Sorkočevića do F. Ks. Kuhača« (NETMUS19, IP-06-2016-4476). Kraća verzija predložena je na Okruglom stolu »Franz von Suppé – baština kao kulturni potencijal« održanom u Zadru, 15. studenog 2019. Ovdje napominjem da ortografiju Suppéova prezimena preuzimam iz bečkih i zagrebačkih novina onoga doba, zatim kako je navedeno u suvremenoj leksikografiji, iako se izvorno pisalo Suppè (danas u leksikografiji doneseno kao inačica); usp. Peter BRANSCOMBE: Suppé, Franz von, *NGroveD*, sv. 24, 2002², 717-718; 717.

Ključne riječi: Franz von Suppé, Zagreb, Hrvatsko narodno kazalište, opereta, *Veseli djaci, Pjesnik i seljak, 10 djevojakah, ni za jednu muža, Liepa Galateja*

Keywords: Franz von Suppé, Zagreb, Croatian National Theatre, operetta, *Flotte Bursche, Dichter und Bauer, Zehn Mädchen und kein Mann, Die schöne Galathée*

U listu *Allgemeiner Musikalischer Anzeiger* od 22. kolovoza 1839. godine, vijest iz Beča prenosi da je na temelju zasluga na učeničkim produkcijama tamošnjeg konzervatorija na mjesto oboljelog ravnatelja Friedricha Klemma (1795-1854)² za njihovo vođenje postavljen njegov suplent, 20-godišnji Franz Suppé (1819-1895), svega četiri godine nakon svojega dolaska u Beč. I publika se mogla uvjeriti u njegovu fokusiranost i energiju dirigiranja stečenu višegodišnjom rutinom.³ Ova, vjerojatno jedna od prvih javnih obavijesti o dalmatinskom skladatelju, objavljena je u vrijeme kad je već komponirao jednu veliku operu (*Virginia*, 1837), najvjerojatnije neizvedenu,⁴ a godinu dana kasnije već je imenovan trećim dirigentom Josefstädtertheatra. Ubrzo je počeo sustavno komponirati, uglavnom razne oblike glazbenokazališnih lakih djela, a priznanja će početi stizati sredinom 1840-ih godina, osobito u njegovoj matičnoj kući, a potom u Theater an der Wien, u kojima su se ta djela uglavnom i izvodila. Međutim, njemačka kazališta izvan Beča ubrzo će rado početi izvoditi njegove komade jer su – kako kaže kritika – »melodiozni, bogati idejama i finim nijansiranjem [...]«.⁵ Do Zagreba će, čini se, njegova popularnost dospjeti nešto kasnije, ali svakako znatno prije Zajčeva dolaska u Beč. Tako je za 28. ožujka 1855. u Hotelu Pruckner najavljena »Prva hrvatska civilna kapela« pod ravnanjem Franje Pokornog u izvedbi niza instrumentalnih salonskih plesnih skladbi, među kojima i Suppéove *Seljačke četvorke*.⁶ Zanimljivo je da su uz ovu *Bauern-Quadrille* najavljeni razni »novi komadi« među kojima je i u Beču vrlo popularan Omer

² ***: Friedrich Klemm, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, sv. 12 (1864) 70. (<http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11815&viewmode=fullscreen&scale=5&rotate=&page=72.>); ***: Klemm, Friedrich, *Österreichisches biographisches Lexikon*, sv. 3 (1965) 396. (https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_K/Klemm_Friedrich_1795_1854.xml). Ravnatelj konzervatorija bio je od 1837 do 1842. Usp. Elisabeth Th. HILSCHER: Klemm, Friedrich, *Österreichisches Musiklexikon online*, (https://musiklexikon.ac.at/ml/musik_K/Klemm_Friedrich.xml.)

³ »Bezüglich der in Nr. 3a nach Verdienst gewürdigten Production der Zöglinge des Musikconservatoriums ist nachträglich noch beyzusetzen, daß dießmal die Oberleitung, anstatt des durch Krankheit daran verhinderten Herrn Vorstehers, Friedrich Klemm, dessen Supplent, Hr. Franz Suppé übernommen hatte, welcher sein wichtiges Amt mit großer Besonnenheit, Übersicht, Aufmerksamkeit und energischer Kraft verwaltete, als gleichsam damit vertraut durch langjährige praktische Routine; – wenn nicht der Anblick des jugendlichen Dirigenten vom Gegentheile überzeugt, und als Thatbestand sich herausgestellt hätte: daß solch' erfreuliche Resultate vielmehr nur wie beachtenswerthe Früchte einer besondern Anstelligkeit, einer individuellen Hinneigung, und umläugbaren Kunstberufes sich gestalten.« (*Allgemeiner Musikalischer Anzeiger*, 22. 8. 1839, 3.)

⁴ P. BRANSCOMBE: Suppé, Franz von, 717.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Agramer Zeitung*, 26. 3. 1855, 4 (288). Ova Suppéova *Bauern-Quadrille* možda je skladana na temelju operete *Dichter und Bauer* iz 1846, ili je čak iz nje preuzeta.

*Pascha-Marsch*⁷ te *Olga-Mazur* »omiljenog ruskog skladatelja E. Luckera«. ⁸ Iz Beča je Suppéove skladbe donio i Rudolf Stefan, koji je sa svojom družinom 27. rujna 1855. u kazalištu predstavio »komičnu bajku s pjevanjem« u tri čina *Wo steckt der Teufel?* Johanna Grüna (prema noveli Eduarda Breiera) sa Suppéovom glazbom. To je djelo, prema dokumentaciji sačuvanoj u Hrvatskom državnom arhivu, prazvedeno 28. lipnja 1854. u Theater an der Wien, ali i predstavljeno na mnogim pozornicama s velikim uspjehom. U zagrebačkoj su izvedbi sudjelovali i Josip Freudenreich i Karolina Norweg.⁹ Rudolf Stefan, kojeg je Dimitrija Demeter 1854. doveo iz Beča,¹⁰ dobio je kazalište u najam pod uvjetom da organizira i njemačke i hrvatske predstave te si je dao toliko truda, da je i sam zaigrao uloge na hrvatskom jeziku. Kako bi i hrvatski glumci stekli kazališno iskustvo, priključili su se njemačkoj družini.¹¹ Osim njih, u predstavi je igrao i Franz Czernits, popularni glumac na kraćem gostovanju,¹² inače višegodišnji kazališni direktor u Grazu.¹³

Dvije je godine kasnije Joseph Röder,¹⁴ novi ravnatelj njemačke kazališne družine angažirane u zagrebačkom kazalištu od listopada 1857, za 14. studenog najavio lakrdiju (»Posse«) *Das erste Kind* Antona Langer¹⁵ sa Suppéovom glazbom, uz komentar da je ovaj novitet – s uspjehom izveden u Beču i svim većim provincijskim gradovima – obilježen ukusnom glazbom, pa se očekuje puno kazalište kako

⁷ Skladbu je, kako stoji u najavi, skladala supruga mušira (»Gattin des Muschirs«), tj. višeg turskog službenika ili maršala. Bilo bi čak moguće da je Omer-paša iz navedene skladbe zapravo suvremenik, tj. iskusni vojnik Omer-paša Latas (1806-1871), koji je i sam bio imenovan za mušira, što bi značilo da je to djelo komponirala njegova supruga. Ta je koračnica, čini se, bila i šire poznata jer je sačuvana i u *Kataloge des germanischen Nationalmuseums Nürnberg*, sv. IV: *Die Musikhandschriften*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1988, 187, sig. HS 123120: *Salonmusik für Klavier*, pod red. br. 6.

⁸ Nije bilo moguće utvrditi o kojem se skladatelju radi. Naime, u popularnom glazbenom časopisu iz Leipziga *Signale für die musikalische Welt*, 13 (veljača 1855) 9, 72, u popisu novoobjavljenih muzikalija izdavača Marco Berra u Pragu nalazi se u malom svesku *Salontänze* za klavir i *Olga-Mazurka* skladatelja W. A. Luckera.

⁹ Hrvatski državni arhiv, Acta theatralia, kutija 10, svežanj 1855-1899.

¹⁰ Pavao CINDRIĆ: Trnovit put do samostalnosti, u: Pavao Cindrić (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište 1894-1969. Enciklopedijsko izdanje*, Zagreb: Naprijed – HNK, 1969, 13-75, 74.

¹¹ Nikola ANDRIĆ: *Spomen-knjiga hrvatskog zem. kazališta pri otvoranju!* nove kazališne zgrade, Zagreb, 1895, 34.

¹² »Hr. Czernits weilt noch in unseren Mauern. Die beifällige Aufnahme, die seinen ersten Debuts zu Theil ward, wiederholte und steigerte sich wo möglich bei seinem weiteren Gastspiele im 'Wo steckt der Teufel', 'Wiener Freiwilligen' und 'Hausmeister aus der Vorstadt'. Leider entführen schon die nächsten Tage den beliebten Gast aus unserer Mitte.« Usp.: -y: Agramer Chronik, *Luna*, 22. 9. 1855, 152.

¹³ Glumac i impresario Franz Czernits (1814-1894) djelovao je i u Olomoucu, Brnu, Bratislavi, Klagenfurtu i Innsbrucku kao kazališni direktor, a mnogo je odlazio i na gostovanja; usp. ***: Czernits, Franz, *Österreichisches biographisches Lexikon*, sv. 1, 1954, 162. (https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_C/Czernits_Franz_1814_1894.xml).

¹⁴ Röder je prije dolaska u Zagreb vodio kazalište u Badenu kraj Beča (usp. Nikola BATUŠIĆ: *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Zagreb*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2017, 99.)

¹⁵ Anton Langer (1824-1879), bečki pisac i novinar, autor romana i lakrdija (usp. Anton SCHLOSAR: Langer, Anton, *Allgemeine deutsche Biographie*, sv. 17, 1887, 674-676) za koje su glazbu pisali razni skladatelji, kao npr. A. Müller, pa tako i ovdje Franz von Suppé.

bi se iskazala potpora Röderu, u čiju je korist predstava priređena.¹⁶ Nakon izvedbe, međutim, nije bilo odjeka predstave, što za tu vrstu jednokratno izvedenih (zabavnih) djela nije ni neobično.

Nakon ovih sporadičnih glazbenih pojavljivanja u zagrebačkim dvoranama, po prvi su se put ostvarili uvjeti za sustavnije prikazivanje Suppéovih opernih djela tek kad se u novoosnovanom Narodnom kazalištu stabilizirao orkestralni ansambl, prvotno zamišljen kao izvedbeni aparat za scensku glazbu uz govorene predstave. Naime, osnutak nacionalnog kazališta 1861. predstavljao je tek formalan okvir za djelovanje u već postojećoj odgovarajućoj zgradi, no njegov je sadržaj tek trebalo ostvariti, tj. oformiti odgovarajuće izvedbeno tijelo, komponirano od glumaca (koji, poželjno, mogu i pjevati) i instrumentalista u ansamblu. Zakon o kazalištu sadržavao je, doduše, odrednicu da se i operni ansambl treba što prije konstituirati, ali je to zahtijevalo dodatni angažman i financijska sredstva. Stoga se u tom pogledu nastavio dotadašnji model – angažiranje opernih družina. U doba kad je domaći dramski ansambl bio na gostovanju, u Zagrebu je 1862. nastupala talijanska operna kompanija Carla Raffaelea Burlinija iz Trsta.¹⁷ Kazališni je odbor zaključio da bi bilo praktičnije i za hrvatsku dramu angažirati sličnog poduzetnika. Stoga je na jednu godinu (1. 10. 1863. – 30. 9. 1864) kazalište iznajmljeno domaćem poduzetniku – Josipu Freudenreichu. Ovaj je, kako piše Nikola Andrić, »bio pravo čedo kazališne božice. On se je razumio u zakulisne tajne, pa je umio da razbudi interes javnosti za svoj posao njemačkim reklamnim putovima.«¹⁸ Freudenreich je razbudio interes javnosti najavom raznih gostovanja (plesaća, mađioničara i akrobata), a uz nešto manje dramskog programa na hrvatskom jeziku po prvi je put 8. studenog 1863. organizirao operetne predstave na hrvatskom jeziku. Operetni je repertoar, kao i drugdje u europskim kazalištima, započeo 1863. Offenbachovim popularnim djelima *Svadba kod sojetiljakah* (*Le mariage aux lanternes*, praižvedena 1857), *Suprug pred vrati* (*Un mari à la porte*, 1859), *Čarobne gusle* (*Le violoneux*, 1855) te – zadnje glazbeno-scensko djelo pod Freudenreichovom upravom – Köckov *Serežanin* – »hrvatska narodna opereta u 1 činu.«¹⁹ Sve su te operete bile

¹⁶ »Wenn schon die Wahl dieses mit sehr geschmackvoller Musik – darunter ein großes Quodlibet und schöne Couplets – ausgestatteten Stückes, das für Agram eine Novität ist, ein recht gut besuchtes Haus erwarten läßt, so dürfen hiezu noch mehr die vorzüglichen vielseitigen Leistungen des Benefizianten beitragen, die wir bei seinem bisherigen Wirken an der hiesigen Bühne wiederholt zu würdigen Gelegenheit hatten.« ***: Theater, *Agramer Zeitung*, 12. 11. 1857.

¹⁷ Burlini se potom vratio u Trst i ondje je sklopio trogodišnji ugovor s tamošnjim Komunalnim kazalištem od 1864. do 1867, iako je već nakon godinu dana iskrsnuo niz problema (usp. dokumentaciju u Archivio civico Carlo Schmidl, Trst, kutija 111, svežanj Appalto Burlini i 114, svežnjevi Appaltatore Burlini i Magistrato civico).

¹⁸ Nikola ANDRIĆ: *Spomen-knjiga hrvatskog zem. kazališta*, 44.

¹⁹ Kao »Kroatische National-Operette in 1 Akte von Köck« spominje se *Der Serešchaner* i u *Wiener Theater-Chronik*, 7. 1. 1864, 5; naime, djelo ovog Varaždinca, praižvedeno u Bratislavi 1862. kao *Kriegers Heimkehr*, izvedeno je u prosincu 1863. u Theater an der Wien te je popraćeno kritikom promjenjiva mišljenja (»lärrende Ouverture«, »nichtsagende Entreestücken«, ali i »originelles erfrischendes

izvedene u proljeće 1864. Zbog Freudenreichovih dugova kazališni odbor ponovno mora preuzeti upravu, ali će i nastaviti s izvedbama opereta koje su se pokazale vrlo popularnima. Najprije se uglavnom nastavlja s Offenbachovim operetama, kao što je npr. *Čarobne gusle*,²⁰ i raznim lakrdijama s glazbom (a katkad i s plesom), potom nastupaju Suppéova djela (1866. i 1868), da bi potkraj razdoblja, očito u trenutku početka pregovora o Zajčevu dolasku u Zagreb, njegove operete potpuno okupirale zagrebačku kazališnu pozornicu.

U tom prvom razdoblju zagrebačkog nacionalnog glazbenog kazališta, a prije osnutka stalne nacionalne opere (1870), na scenu kazališta na Markovu trgu postavljene su četiri Suppéove operete: *Veseli djaci* (*Flotte Bursche*, »komische Operette«, praizvedena 1863), *Pjesnik i seljak* (*Dichter und Bauer*, »Lustspiel«, 1846), *10 djevojakah, ni za jednu muža* (*Zehn Mädchen und kein Mann*, »Operette«, 1862) te *Liepa Galateja* (*Die schöne Galathée*, »Operette«, 1865). Prve je tri preveo Josip Freudenreich, četvrtu Dimitrija Demeter. Problem prijevoda libreta u nacionalnom kazalištu pokazao se – kao uostalom i pisanje izvornih libreta – velikim problemom. Bilo je, naime, malo pisaca koji bi bili dovoljno vješti s jezikom, a koji bi istovremeno poznavali scensku i pogotovo glazbenu ritmiku i akcentuaciju. Andrić piše: »Na jezik se je pod Freudenreichovom upravom u opće slabo pazilo, jer se ni sam upravitelj nije za cijeloga svoga života mogao priučiti čistom književnom dialektu.«²¹ I nešto kasnije, 1866, Šenoa će pisati o prijevodima Offenbachovih opereta sljedeće: »Tekst obiju opereta (*Svadba kod svjetiljaka* i *Meštar Fortunio*, op. V. K.) je veoma neslan po sebi, a prijevod hrvatski, osobito prve operete, jošte neslaniji, jer su, da drugih silnih germanizacija ne spomenem, sve dosjetke skoro od riječi do riječi prevedene, pa tako dakako ne mogu nikako izmamiti smijeha.«²² Demeter je u tome, naravno, bio i kvalitetniji i iskusniji, kao što će to kasnije biti August Harambašić i donekle Viktor Badalić.²³ Predstave su nosili glumci, inače aktivni u dramskim komadima, poput Karoline Norweg, samog Freudenreicha i Ivana Plemenčića, ali i nekih koji će kasnije postati stupovi opernog ansambla, poput Matilde Lesić, porijeklom Poljakinje.²⁴ Prva zagrebačka izvedba *Veselih djaka* najavljena je

Trinkerzett« i sl.). Köck je i sam djelovao kao čelist, skladatelj i glumac; usp. Ivona AJANOVIĆ-MALINAR: Köck, Ivan Nepomuk, *HBL*, (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9610>).

²⁰ Opereta *Čarobne gusle* izvedena je 11. 1. 1866, a posebno su pohvaljeni glumci-pjevači: gosp. Plemenčić, gđica Milan i gđa Norweg; usp. ***: *Nationaltheater, Agramer Zeitung*, 15. 1. 1866.

²¹ N. ANDRIĆ: *Spomen-knjiga*, 44-45.

²² Iz Šenoina izvješća u *Pozoru* od 7. 4. 1866, u: August ŠENOVA: *Kazališna izvješća*, 1. sv., Zagreb: Binoza, 1934, 15.

²³ O piscu i kazališnom kritičaru Viktoru Badaliću, sinu Huga Badalića, vidi više u: Redakcija: Badalić, Viktor, *Hrvatski biografski leksikon* (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1033>).

²⁴ Matilda Kreutzer (kasnije Lesić), rođena u Lavovu, debitirala je – na poticaj Karoline Norweg – u rodnome gradu 1860. u Flotowljevoj *Marti*, a »s jednom operetnom družinom u sezoni 1864./1865. pjevala je u Varaždinu u Offenbachovoj opereti *Čarobne gusle* i u veljači 1865. nastupila je u Zagrebu također u Offenbachovoj opereti *Dieva iz Elisonza* (izvorno *Pepito*) pod umjetničkim imenom Dubois«. Usp. Marija BARBIERI: *Leksikon hrvatskih opernih pjevača* (<http://opera.hr/index.php?p=article&id=17>).

kao korisnica²⁵ za Norwegovu za 2. veljače 1866,²⁶ koja je – sudeći prema iscrpnoj kritici – ponijela predstavu, ali je i cijela izvedba pred rasprodanim kazalištem očito oduševila zagrebačku publiku i nadmašila njezina očekivanja. Kritičar prosuđuje da samo djelo, doduše, ima nekih trivijalnosti, ali i lijepe melodike koja mjestimice podsjeća na neke operne brojeve, npr. iz Flotowljeve *Marte* ili Donizettijeve *Lucije*. Za svaku je pohvalu i Freudenreichova inscenacija, od početka do kraja sve je bilo »zaokruženo, dražesno i potpuno«; Antun Schwarz pohvaljen je za dobro uvježbavanje orkestra i zborova.²⁷ Ponovljena je izvedba njemu u korist najavljena za 17. veljače iste godine, kad je kao skladatelj zabunom naveden Offenbach [!],²⁸ što je nekoliko dana kasnije ispravljeno.²⁹ Opereta je, prema izvještaju od 1. ožujka 1866, izvedena već šest puta, uvijek pred punom dvoranom oduševljene publike. Melodije su tako ušle u uho posjetiteljima, da je čak noću oko dva sata »društvo od 6-8 osoba, među kojima su bile i dvije <dame>, došlo do Južne promenade [današnje Strossmayerovo šetaliste, op. V. K.] i pjevalo serenadu iz *Veselih djaka*, pri čemu su, stojeći na klupi, hrabro lupali štapovima i petama. Usprkos danku, kojeg su očito prije toga prinijeli bogu Bakhu, u njihovom se pjevu nije mogla zanemariti izvjesna preciznost i vježba. Upitno je, međutim, kako su stanovnici Južne promenade prihvatili ovo noćno iznenađenje [...]«.³⁰

Druga Suppéova opereta, *Pjesnik i seljak*, dobila je u novinama znatno manje prostora: »Ograničit ćemo se privremeno da s radošću konstatiramo, da je naše kazališno društvo načinilo znatan napredak u mimici i deklamaciji. Marljivost i ozbiljan rad odstranit će one još postojeće nedostatke, na koje bezobzirno i bez strančarenja upozoravamo.«³¹ Nakon toga je dodano da je Antun Švarc dobio zadatak naba-

²⁵ Korisnica je predstava čiji prihod ide u korist nekom glumcu, kazališnom ravnatelju ili šaptaču (engl.: benefit performance; njem.: Benefiz).

²⁶ »Freitag am 2. Februar kommt im Nationaltheater zum Vortheile des Frl. Norweg die in Wien mit dem größten Beifalle aufgenommene 1actige Operette: 'Die Flotten Bursche' von Suppé zur Aufführung. Um die Bearbeitung dieser an reizenden und frischen Melodien reichen Operette für unser Theater, sowie um die mise en scène haben sich forzüglich die HH. Schwarz und Freudenreich verdient gemacht. Ein glänzender Erfolg scheint der beliebten Benefiziantin gesichert.« U: ***: Nationaltheater, *Agramer Zeitung*, 1. 2. 1866.

²⁷ ***: Nationaltheater, *Agramer Zeitung*, 5. 2. 1866. Osim K. Norweg, u predstavi su nastupili J. Freudenreich, Maca Peris, Adam Mandrović, Vaclav Anton, Ivan Plemenčić, gđica Milanova te izvjesna gđica M. H.

²⁸ ***: Tagesneuigkeiten, *Agramer Zeitung*, 13. 2. 1866.

²⁹ ***: Tagesneuigkeiten, *Agramer Zeitung*, 17. 2. 1866.

³⁰ »Gestern Morgens um 2 Uhr kam eine Gesellschaft von 6-8 Personen, darunter zwei 'Damen', auf die Südpromenade und sangen die Serenade aus den flotten Burschen, wobei sie, auf einer Bank stehend, dieselbe mit Stöcken und Absätzen wacker bearbeiteten. Trotz der Huldigungen, die sie offenbar früher dem Gotte Bachus dargebracht hatten, ließ sich doch in ihrem Gesange eine gewisse Präcision und Uebung nicht verkennen. Fraglich bleibt es allerdings, wie die Bewohner der Südpromenade diese nächtliche Ueberraschung aufnehmen werden, und ob es überhaupt nicht gerathen sei, zum Schutze der neuen Bänke, des Pavillons und der Bäume gegen Böswilligkeit und Unverstand Vorkehrungen zu treffen.« U: ***: Tagesneuigkeiten, *Agramer Zeitung*, 1. 3. 1866.

³¹ ***: Nationaltheater, *Agramer Zeitung*, 2. 10. 1866.

Slika 1: Franz von Suppé

e anderen, wie Finstern gelehrt
er. Die gestern leider jetzt we
Moj. der Kai- der „Fr. 3.“
Frau, welche eise hat befreit
benen Speisen tränke zurück.
ische Enthalt- ellt, die eben
u bekämpfen legt die fixe
keit an ihre bei ihr ein
en steigert. ß die Her-
it gelingen erschüttert
aktheit lange Meinung ge-
cht noch in dann werde
abgeben zu t worden.

in Baltimore wurden freigelassen.
Der „New-York Herald“ glaubt, die Präsidentenbot-
schaft werde den Frieden im Innern und Aeußern begünstigen.
Mazatlan, 20. October. Die Republikaner singen
und erschossen zwanzig Imperialisten, darunter 2 Generale.

Tagesneuigkeiten.
Agram, 17. November. Im Nationaltheater
gelangt die komische Operette: „Zehn Mädchen und kein
Mann“ von Souppé, heute zum ersten Male zur Aufführung.
Es wurden für diese Operette ganz neue Costüme angeschafft
und wurde auch für sonstige geeignete Ausstattung Sorge ge-
tragen.
— Dieser Tage verkaufte ein Handelsmann aus Kreutz
Dr. G. 600 Eimer Wein nach Südtirol, wohin unsere Weine
bis nun noch nicht exportirt wurden.

Geschäftsbericht.
Pest, am 11. November.
Unser Leopoldi-Markt, welcher heute schon als beendet zu betrach-
ten ist, hat nach allen Richtungen des Producten-Geschäftes ein sehr be-
friedigendes Resultat geliefert, besonderer Beliebtheit erfreuten sich Es-
artikel die zu rabid gestiegenen Preisen rasch vergriffen wurden.

Name des betreffenden		richtiget wird.	
Meteo			
Stunde der Beobachtung	Barometerstand in par. Lin.	Thermometerstand in par. Lin.	Windrichtung
7 Uhr Em.	334.1		
2 „ Nm.	332.4		
9 „ Ab.	330.1		
		Seite 17.	

In 35. W. 5
Aus dem Nat.
Metalliques zu
detto zu
mit Verlosung

Slika 2: Najava izvedbe Suppéove operete *Deset djevojakah...*, *Agramer Zeitung*, 19. 11. 1866.

viti operetu *10 Mädchen und kein Mann*, što se ubrzo učinilo,³² tako da se i ta opereta (kako ju Šenoa naziva: *Deset djevojaka, a nijedan muž*) izvela već za manje od dva mjeseca! Ne samo to, nego su se upravo za tu operu nabavili novi kostimi i ostala oprema,³³ no samim djelom kritika se nije dalje zamarala. Šenoa je naziva »prostim bečkom lakrdijom« koja »svakako vječni sanak u prahu kazališnoga arkiva«³⁴ zaslu- žuje. S druge strane, autor piše i sljedeće: »Da je ta opereta silu svijeta namamila u naše često pusto kazalište, može si svatko pomisliti, jer je u novije vrijeme ova vrst šaljive pjevane igre svuda mah preotela. Suppéova opereta pjeva se i dopada na svim evropskim pozorištima [...]«³⁵ Napokon, 17. kolovoza 1868. postavljena je i *Lijepa Galateja* i izvedena je nekoliko puta. Osobito se istaknula izvedba 17. listopada 1868. jer je predstavljala dio proslave rođendana Franje Josipa (koje su se redovito organizirale svake godine), a kao posebna je gošća 17. i 20. listopada pjevala Irma Terputec (Terée), zagrebačka sopranistica s međunarodnom karijerom, o čemu po- hvalno pišu zagrebačke novine, hvaleći i izvedbu i samo djelo.³⁶

Nastupi profesionalnih pjevača u opereti i drugim glazbeno-scenskim žanro- vima uoči opernih prikazivanja predstavljali su važan pomak jer ubrzo glumačke izvedbe glazbenih brojeva više nisu bile dovoljno dobre ni publici ni kritici. Tako izvjestitelj s dramske predstave *Preziosa* P. A. Wolffa, s glazbenim brojevima Carla Marie von Webera, izvedene u korist glumici Maci Peris 24. veljače 1866, smatra da je glavni lik (koji je igrala sama Perisova), kao i cijelo djelo, već zastarjelo jer pripa- da generaciji roditelja, pa čak i djedova i baka, kad su predstavu izvodili komedi- janti kod kojih su se ples i pjesma podrazumijevali, no u novo doba, s novim raz- dvajanjem uloga, tj. specijalizacijama glumaca i pjevača (»kao i kod svih grana in- dustrije«!), uloga Preziose izgubila je na značenju. Naime, od osobe koja je izvodi očekuje se ne samo gluma nego i (profesionalno) vladanje pjevanjem i plesom.³⁷

Međutim, nastupi u operetama ipak su bili dobra predvježba za izvođače; tako Šenoa piše: »[...] moramo prije svega spomenuti, da je učenje i pjevanje igre kod nas vrlo mučno, jer mnogi pjevači i pjevačice nisu muzikalno naobraženi, već pjevaju po sluhu. Zato moramo zbilja g. Schwarza pohvaliti, da se toliko muči i svjesno brine, kako bi koja opereta čestito pošla za rukom; prema tim okolnostima kao i prema skromnom broju naše glazbe valja i sud o opereti udesiti.«³⁸

³² Već 3. 10. 1866. u novinama *Agramer Zeitung* objavljeno je da je opereta nabavljena.

³³ ***: *Tagesneuigkeiten, Agramer Zeitung*, 17. 11. 1866. Nešto o kostimima dodaje i Šenoa: »Amazon- sko odijelo djevojaka izrađeno je veoma lijepo i ukusno, manje karakteristično je kašnje, kad se pojedine narodnosti prikazuju; osobito čudne nam se činjahu Poljakinja i Engleskinja, a i Talijanka je ponešto odviše romantički odjevena bila.« *Usp. Pozor*, 19. 10. 1866, u: A. ŠENOVA: *Kazališna izvješća*, sv. 1, 53.)

³⁴ A. ŠENOVA: *Kazališna izvješća*, sv. 1, 29.

³⁵ A. ŠENOVA: *Kazališna izvješća*, sv. 1, 51.

³⁶ Tako npr. list *Dragoljub* u br. 33 i 34 iz 1868. donosi pohvalne ocjene o pjevačici i djelu; usp. Marija BARBIERI: *Hrvatski operni pjevači*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996, 65-66; Hrvat- ski državni arhiv, Acta theatrialia, kutija 33, svežanj 33.

³⁷ -- f. --: *Nationaltheater, Agramer Zeitung*, 27. 2. 1866.

³⁸ *Ibid.*

U promatranom je razdoblju (1863-1870) prvi put na hrvatskom jeziku postavljeno 25 opereta, obično godišnje po dvije do tri nove produkcije, uz repriziranje uspješnica. Iz evidencije izvedbi opereta razvidno da su neke od njih izvedene svega jednom (npr. Reyschilovi *Mornari i djaci*), a neke su se sustavno postavljale iz godine u godinu; u tome prednjači upravo Suppéova opereta *Veseli djaci*. I nakon osnutka stalne opere, kao i za vrijeme obaju ukinuća (1889-1894; 1902-1909), mnogi od navedenih naslova bili su na repertoaru, često kao »financijski spasitelji« vječne kazališne krize. Šenoa je, međutim, pokušao sugerirati da se u program uključe i slavenske operete, navodeći odgovarajuća djela Poljaka Dunieckog, Rusina Lawrowskog i češku operetu *Nevjesta u bunaru*, vjerojatno misleći na »veselu operu« u 1 činu *U zdencu* Viléma Františka Blodeka (koja je u Zagrebu kasnije i izvedena 7. studenog 1885, zajedno sa Suppéovim *Penzionatom*).³⁹

Međutim, iako su kritičari blagonaklono ocjenjivali napore kazališnog ansambla uoči pokretanja opernog odjela, sve su se glasnije čuli protivnici ove neozbiljne i trivijalne glazbene vrste, koju Nikola Andrić retroaktivno (1895) etiketira »besmislenim njemačkim lakrdijama i Offenbachovim operetama«,⁴⁰ nadovezujući se tako na Šenoino beskompromisno pero. Ovaj se kazališni kritičar javlja (i) u *Viencu* 1873. godine, dakle, kad operni ansambl djeluje već četvrtu sezonu, a njegov stav svjedoči o raspravama koje će se voditi idućih 30-ak godina: »Zagrebačko kazalište ima operu i dramu. Mislimo, da je jedna i druga struka kod nas potrebita, da se ne vratimo opet ludorijama bez cijene i misli, kao što su operete i lakrdije. Nismo toli strogi, da zahtijevamo, da se na našem pozorištu daju lih drame klasične vrijednosti, ali što se prikaže, neka ima smisla, neka ne vrijeđa naše estetične čudi [...] opera nek bude operom, drama dramom. [...] Znamo, da ima u nas ljudi, koji vele: ne treba nam opere. Tima i opet odgovaramo: Prvo, Zagrepčani ne će htjeti ne slušati opere; vazda imadahu bud talijansku, bud njemačku operu, kojoj se morala dati znatna pripomoć.«⁴¹

Promatrajući mogućnosti izvedbe Suppéovih opera te njihovu recepciju na primjeru zagrebačkog nacionalnog kazališta, možemo donijeti niz zaključaka vezanih uz sudbinu Suppéovih djela, ali i načelnih problema glazbenokazališnog života Zagreba.

U vrijeme kada se operete počinju izvoditi u Zagrebu u prijevodu na hrvatski, dakle u drugoj polovini 1860-ih godina, neka su djela relativno nova (daju se godinu-dvije nakon premijere), neka već starija, ali slične kvalitete. Suppéova popular-

³⁹ Usp.: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=15707>. Šenoa upozorava na ta djela u novinama *Agramer Zeitung*, 13. 12. 1867: »Wir ersuchen bei dieser Gelegenheit das Comité, auch auf slavische Producte zu reflectieren. Zu empfehlen wären: die polnischen Operetten: 'Die Pagen der Königin Marie' (von Duniecki), 'Flys', 'Verbum nobile'; (zu bekommen in Krakau); die russinischen Operetten von Lawrowský (zu bekommen beim russinischen Theater in Lemberg); die böhmische Operette: 'Nevjesta ve studní' u. a.« Usp. A. ŠENO: *Kazališna izvješća*, sv. 1, 157.

⁴⁰ N. ANDRIĆ: *Spomen-knjiga*, 46.

⁴¹ *Vienac*, 29. 11. 1873, u: A. ŠENO: *Kazališna izvješća*, sv. 1, 220.

nost tada je već na vrhuncu i izvan Beča, tako da mu se operete ravnomjerno izvode i u bečkim i ostalim velegradskim kazalištima (ali, naravno, nikad u kraljevskim opernim kućama, nego u onima popularnog tipa), kao i u onim pokrajinskim, dakle i u Berlinu, Münchenu, Stuttgartu, Pešti, Krakovu, Wrocławu, Temišvaru, Grazu, Linzu, Czernowitzu (danas Černivci u zapadnoj Ukrajini), ali i u manjim mjestima poput Maribora, Troppaua, Gothe, Reichenberga (danas Liberec u Češkoj) i dr., pa tako i u civilnoj Hrvatskoj – osim Zagreba i u Varaždinu i Osijeku (ali tamo, naravno, na njemačkom).⁴²

Tijekom 1860-ih godina u Zagrebu postoji tek rudiment kasnijeg opernog orkestra koji će Zajc s mnogo napora sastaviti od profesionalaca-civila, amatera i vojnih glazbenika te koji će nastojati profesionalizirati.⁴³ Stoga se zahtjevnije partiture nisu mogle ni izvoditi, a operete, pa tako i one Suppéove, zagrebačko stanovništvo raznih klasa odlično je prihvaćalo jer su bile zabavne i na narodnom jeziku. Kroz operete su se uvježbavali i domaći režiseri, prevoditelji, glumci, pjevači i publika. Stoga je i kritika u to vrijeme bila donekle blaga u ocjeni interpretata i prema kvaliteti samih djela.

Operete, pa tako i Suppéove, izvodit će se i nakon osnutka opernog ansambla, a osobito u doba ukidanja opere zbog raznih, često upravo financijskih razloga. One Suppéove bit će na repertoaru sve do 1914. godine: reprizirat će se prvotne postave i obnavljati već poznata djela (*Lijepa Galateja*), ali će se postavljati i nova, kao *Penzionat* (1883), *Boccaccio* (1895), *Fatiniza* (1899), *Donna Juanita* (1905) i *Carev glasnik* (1912).

Napokon, iako se opereta kao glazbeni žanr promjenjivo ocjenjivala – u početku pohvalno, kasnije svisoka, a krajem stoljeća se vrlo iscrpno prikazivala naprosto zahvaljujući većem angažmanu glazbene kritike, Suppé je dobio veću naklonost iz dvaju razloga: jer je bio »naš Dalmatinac« i jer je pomogao Zajcu da se snađe u Beču. Uz prvi argument obično se vezivalo i obilježje melodije u kojoj se prepoznavala dalmatinska pjevnost, a koja se bolje prihvaćala od Offenbachove razuzdanosti. I sam je Zajc povremeno ravnao Suppéovim operetama, no ipak je u prvi plan stavio svoja djela, zbog kojih je, uostalom, i bio doveden u Zagreb.

⁴² Podaci su prikupljeni iz raznih onodobnih lokalnih novina prema pretraživaču u bazama Austrijske nacionalne knjižnice (ANNO ONB: <http://anno.onb.ac.at/>) (pristup 4. 11. 2019).

⁴³ Do neke mjere to će, međutim, uspjeti tek krajem 19. stoljeća Stjepanu Miletiću, prvom profesionalnom intendantu, koji je uspio sastaviti orkestar i bez vojnih glazbenika, a mnogo je radio i na obrazovanju glumačkog kadra.

Tablica opereta izvedenih u zagrebačkom kazalištu između 1863. i 1870. godine

Ime skladatelja	Naslov djela (izvorni)	Trajanje na programu	Broj izvedbi
J. Offenbach	Le mariage aux lanternes	8. 11. 1863-28.2.1883.	27
J. Offenbach	Un mari à la porte	5.3.1864-13.1.1870.	15
J. Offenbach	Le violoneux	28. 3. 1864-15. 12. 1867	10
I.N. Köck/Kek	Šerežanin	28.3.1864-25.4.1864.	8
J. Offenbach	Pépito	17.12.1864-30.3.1865.	2
J. Offenbach	Monsieur et madame Denis	16. 2. 1865-19.12.1869.	12
A-C. Adam	Les pantins de Violette	6.4.1865-2.5.1868	5
J. Offenbach	La chanson de Fortunio	14.12.1865-17.8.1870	11
F. v. Suppé	Flotte Bursche	2.2.1866-24. 2.1893	43
F. v. Suppé	Dichter und Bauer	30. 9. -7. 10. 1866.	2
F. v. Suppé	10 Mädchen und kein Mann	17. 11. 1866-4.3.1871.	18
I. Zajc	Mannschaft an Bord	9. 3. 1867.-3.4.1892.	31
J. Offenbach	La Babillarde de Saragosse	30.11.1867-15.2.1883	13
I. Reyschill	Mornari i đaci	1. 2. 1868.	1
J. Offenbach	Daphnis et Chloe	31.3.1868-19.11.1868.	4
F. v. Suppé	Die schöne Galathea	17. 8. 1868-28.2.1883.	9
I. Zajc	Nach Mekka	29. 11. 1868-20. 11.1877	26
I. Zajc	Meister Puff	17.8.1869-10. 1.1871.	7
J. Offenbach	Les Savoyards	10.10.1869-4.12.1869.	3
Carlo E. Barbieri	Put u Kinu	8.1.1870-12.1.1871.	10
I. Zajc	Somnambule	24. 2. 1870-24.2.1893.	22
I. Zajc	Die Lazzaroni von Neapel	26. 3. 1870.-6.1.1871.	6
I. Zajc	Die Hexe von Boissy	18. 4. 1870-24.2.1889.	9
I. Zajc	Mädchenträume	28. 4. 1870.	1
I. Zajc	Das Gaugericht	7.5.1870-1.12.1870	6

LITERATURA:

ANNO-ONB: <http://anno.onb.ac.at/> (sve pristup 4. 11. 2019.)

Agramer Zeitung, 1853-1858: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=apz>

Allgemeiner Musikalischer Anzeiger, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=ama>

Signale für die musikalische Welt, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=smw>

Wiener Theater-Chronik, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wtc>

***: Czernits, Franz, *Österreichisches biographisches Lexikon*, sv. 1, 1954, 162 https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_C/Czernits_Franz_1814_1894.xml (pristup 4. 11. 2019.)

***: Friedrich Klemm, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, sv. 12 (1864) 70. <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11815&viewmode=fullscreen&scale=5&rotate=&page=72>. (pristup 4. 11. 2019.)

***: Klemm, Friedrich, *Österreichisches biographisches Lexikon*, sv. 3 (1965) 396. https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Klemm_Friedrich_1795_1854.xml (pristup 4. 11. 2019.)

-y: *Agramer Chronik*, *Luna*, 22. 9. 1855, 152.

- AJANOVIĆ-MALINAR, Ivona: Köck, Ivan Nepomuk, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9610>.
- ANDRIĆ, Nikola: *Spomen-knjiga hrvatskog zem. kazališta pri otvoranju[!] nove kazališne zgrade*, Zagreb, 1895.
- BARBIERI, Marija: *Hrvatski operni pjevači*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996.
- BARBIERI, Marija: *Leksikon hrvatskih opernih pjevača* <http://opera.hr/index.php?p=article&id=17>. (pristup 4. 11. 2019.)
- BATUŠIĆ, Nikola: *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Zagreb*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2017.
- BRANSCOMBE, Peter: Suppé, Franz von, *NGroveD*, sv. 24, 2002², 717-718.
- CINDRIĆ, Pavao: Trnovit put do samostalnosti, u: Pavao Cindrić (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište 1894-1969. Enciklopedijsko izdanje*, Zagreb: Naprijed – HNK, 1969, 13-75.
- HILSCHER, Elisabeth Th.: Klemm, Friedrich, *Österreichisches Musiklexikon online*, https://musiklexikon.ac.at/ml/musik_K/Klemm_Friedrich.xml. (pristup 4. 11. 2019.)
- Kataloge des germanischen Nationalmuseums Nürnberg*, sv. IV: *Die Musikhandschriften*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1988.
- Redakcija: Badalić, Viktor, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1033> (pristup 4. 11. 2019.)
- SCHLOSSAR, Anton: Langer, Anton, *Allgemeine deutsche Biographie*, sv. 17, 1887, 674-676. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116708263.html>. (pristup 4. 11. 2019.)
- ŠENOA, August: *Kazališna izvješća*, 1. sv., Zagreb: Binoza, 1934.

*Summary*TOWARDS THE FOUNDATION OF THE ZAGREB NATIONAL OPERA
DEPARTMENT: PERFORMANCES OF OPERETTAS BY FRANZ VON SUPPÉ
AND THEIR RECEPTION

The text analyses the presence of music, primarily operettas, by the Dalmatian composer Franz von Suppé (1819-1895) in Zagreb theatre on the eve of the foundation of the permanent National Opera Department in 1870. Suppé's operettas – along with acclaimed works for the light musical stage by Jacques Offenbach and Ivan Zajc – belonged to the widely accepted pieces during the preparatory phase of the 1860s that preceded the founding of the opera. However, information has been found on their earlier performances within the repertoire of the visiting German and Italian theatre companies. The operettas in the Croatian language started to be performed in 1863, mostly involving actors who were competent singers, and only a few professional singers (who would later join the opera ensemble). A small orchestra who joined the national theatre company already in 1861 in order to perform stage music with dramatic performances later also participated in its operetta productions. Suppé's works performed in Zagreb between 1866 and 1870 included four operettas: *Flotte Bursche*, *Dichter und Bauer*, *Zehn Mädchen und kein Mann* and *Die schöne Galathée*. The audience received all of them quite well and they usually filled the theatre thus contributing significantly to its income. However, critics have often declared the operetta as an »unavoidable evil« whose merit was only to fill the house. However, a well-performed operetta also required good and professional performers which – especially in the early stages of the Zagreb national theatre – only had to be developed. Considering the potentials of performing Suppé operettas and their reception at the Zagreb National Theatre, some conclusions can be drawn regarding not only the fate of Suppé's works, but also the fundamental problems of musical theatre in Zagreb and its organization at that time.